

DE ARME VVD

Partijfinanciën in historisch perspectief

R.A. Koole

1. De huidige precare financiële situatie van partijen

Bij de Tweede Kamer verkiezingen in september 1989 verloor de VVD opnieuw aanzienlijk. Het verlies was weliswaar 4 zetels minder dan in 1986, maar werd des te meer gevoeld. Na de triomf van Nijpels in 1982 (van 26 naar 36 zetels), lag een zeker verlies in 1986 voor de hand. Het hoge niveau van 1982 was immers voor een belangrijk deel het gevolg geweest van het debâcle van het tweede kabinet- Van Agt, en kon niet alleen op het conto van de populariteit van de VVD en haar kersverse leider worden geschreven. De reeks van incidenten die de VVD voorafgaande aan de verkiezingen van 1986 teisterde, gevoegd bij het herstel van de eenheid binnen haar electorale concurrent, het CDA, vergrootte het al verwachte verlies nog eens. Negen zetels gingen weer verloren. De VVD hield in 1986 nog 27 zetels over, hetgeen overigens maar een zetel minder was dan Wiegel's electorale topprestatie in 1977 na een 'populistische' oppositie tegen het kabinet-Den Uyl. Een paleisrevolutie volgde. Nijpels werd verbannen naar de 'luwte' van het ministerschap van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Uiteindelijk zou Voorhoeve als de politiek leider van de partij naar voren treden en hij was het die de fractie begin mei 1989 aanvoerde in haar verzet tegen het voornemen van het kabinet om het reiskostenforfait af te schaffen, waardoor het kabinet viel. Na opnieuw een periode van interne strubbelingen, moest de VVD met Voorhoeve als lijsttrekker in september nog eens vijf zetels inleveren.

De electorale op- en neergang van de VVD heeft niet alleen consequenties voor haar machtspositie, maar raakt ook de financiële positie van haar organisatie. Sinds het begin van de jaren zeventig kunnen politieke partijen overheidssubsidies claimen voor hun wetenschappelijke bureaus, de jongerenorganisatie en het vormingswerk binnen de partij. De hoogte van het maximaal te claimen bedrag hangt af van het aantal

zetels dat een partij in de Tweede Kamer bezet. Onder druk van de economische crisis waren de subsidies voor het vormingswerk en de wetenschappelijke instituten in het begin van de jaren tachtig met ongeveer een kwart gereduceerd. VVD-minister Rietkerk overwoog zelfs om ze maar helemaal af te schaffen. De Tweede Kamer heeft daar een stokje voor gestoken en het is de bedoeling dat deze subsidies binnenkort in een speciale wet worden geregeld.¹ Voor de VVD werden de gevolgen van deze reductie door de electorale winst in 1982 gecamoufleerd. Het zetelverlies in 1986 en 1989 heeft evenwel het wetenschappelijk werk en vormingswerk financieel onder druk gezet. Een extra beroep op de partij om de verwante stichtingen geldelijk soelaas te bieden is weinig zinvol, omdat de partij momenteel zelf nauwelijks de eindjes aan elkaar kan knopen. Immers, gedeeltelijk parallel met het aantal kiezers is ook het ledental sterk teruggelopen en daarmee de inkomsten uit de contributiegelden.

De VVD (exclusief de verwante stichtingen) is, net zoals de andere grote partijen, voor ongeveer 80% van haar inkomsten afhankelijk van de jaarlijkse contributieafdrachten van haar leden.² Het ledental is sinds eind 1982, toen het bijna 103.000 bedroeg, drastisch teruggelopen nog geen 70.000. Maar hierbij moet gezegd worden dat het verminderde ledental niet alleen de VVD kenmerkt, al heeft deze partij er door de perikelen van afgelopen jaren wel in versterkte mate mee te maken gekregen.

Het teruggelopen enthousiasme van burgers om lid te worden van een politieke partij is een algemene trend, waarop alleen de orthodox-calvinistische partijen nog een uitzondering vormen.³ Alle andere partijen, ook die het electoraal voor de wind gaan, hebben met aanzienlijk ledenverlies te kampen. Was in 1946 nog 15% van het electoraat lid van een partij, in 1967 was dit 8% en in 1986 niet veel meer dan 4%. Het grote verlies bij met name de confessionele partijen in de jaren zestig en zeventig werd deels gecompenseerd door het ontstaan van nieuwe partijen en door de ledenwinst bij de VVD. Het gepolitiseerde klimaat in die tijd remde de neergaande beweging tijdelijk af (fluctuaties bij individuele partijen daargelaten). Maar in de jaren tachtig zette deze onderliggende structurele trend weer ongehinderd door, hetgeen tot de bijna algemene tendens van ledenverlies heeft geleid. Door deze ontwikkelingen staan de financiën van alle partijen onder druk. De roep om extra steun van de overheid, nu ook rechtstreeks aan partijen en niet alleen maar aan verwante stichtingen, wordt groter. De VVD stond altijd gereserveerd tegenover overheidssubsidiëring. Bij de introductie van de steun aan wetenschappelijke bureaus verzette zij zich nog uit principiële overwegingen tegen dergelijke subsidies. Toen zij daarna toch geldend recht werden, heeft de VVD er wel gebruik van gemaakt; anders zou er ongelijkheid ontstaan, zo stelde men. Inmiddels

is dit standpunt verlaten. Overheidssubsidiëring van specifieke partijactiviteiten wordt niet meer afgewezen. Directe subsidiëring van kernactiviteiten van partijen, zoals de partijorganisatie of de kandidaatstelling, wees de VVD, bij monde van Tweede Kamerlid Wiebenga tot voor kort echter nog af.⁴

2. De traditioneel zwakke financiële basis van de VVD

Vergeleken met de andere grote partijen staat de VVD er momenteel financieel het slechts voor. Hadden het CDA en de PvdA tenminste nog een reserve vermogen van enkele miljoenen guldens, de VVD sloot het boekjaar 1988 af met een exploitatietekort van f 536.000, waardoor het negatief vermogen opliep van f 108.000 tot f 644.000.⁵ Een voorstel om het partijgebouw aan de Koninginnegracht, het 'Thorbeckehuis', af te stoten, werd uiteindelijk verworpen,⁶ maar wel moest het personeelsbestand worden ingekrompen en de contributiebedragen verhoogd. Hierboven is al gememoreerd dat het recente ledenverlies net als bij andere partijen het budget onder druk zet. De VVD heeft echter bewezen met een beperkt budget te kunnen omgaan. De gehele geschiedenis van de ruim veertigjarige partij wordt namelijk gekenmerkt door een voortdurende woekering met haar middelen om financieel het hoofd boven water te houden. Deze conclusie moet men trekken uit een analyse van de financiële verslagen en/of accountantsrapporten van de partij vanaf de beginjaren. Steeds schommelde het vermogen van de partij rond de nulgrens. Alleen de ledengroei in de jaren zeventig bood in dit opzicht enige verlichting, al bleven de reserves relatief gering. Reeds bij de oprichting van de partij in 1948 was gebleken dat zij financieel nauwelijks op eigen benen kon staan. De VVD ontstond als fusie van de in 1946 door Stikker en anderen opgerichte Partij van de Vrijheid (PvdV) en een groep voormalige leden van de Vrijzinnig Democratische Bond (VDB) rondom Oud, die teleurgesteld de nieuwe Partij van de Arbeid had verlaten. Het merendeel van de leden van de VVD kwam bij haar oprichting uit de achterban van de PvdV. Maar de offervaardigheid van die achterban had steeds sterk achter gelopen bij de financiële behoefte van de PvdV. Niet ervaren met partijpolitiek had de ondernemer Stikker zelf aanzienlijke bedragen voorgesloten in de verwachting dat contributiegelden en andere giften spoedig een bodem zouden leggen in de schatkist van de partij. Uiteindelijk lukte dat, maar niet nadat Stikker door middel van herhaaldelijke bedelbrieven aan collega-ondernemers de benodigde gelden bijeengeschaapt had.⁷ De ondernemerswereld legde daarmee indirect de financiële basis voor de VVD, zou men kunnen zeggen. Het is echter duidelijk dat het succes van deze manier van fondsenwerving erg afhankelijk was van de persoon van Stikker. Na de oprichting van de VVD moest blijken of de

partij ook zonder de inspanningen van hem de eindjes aan elkaar kon blijven knopen. Stikker werd minister van Buitenlandse Zaken en bemoeide zich niet meer direct met de partijorganisatie. In 1952 zou hij de VVD na een meningsverschil met Oud over de kwestie Nieuw Guinea zelfs voorlopig de rug toekeren.⁸

Vanaf de oprichting van de VVD drukte Oud een stempel op de partij. Oud had jarenlange ervaring in de partijpolitiek, onder andere als secretaris van de vooroorlogse VDB. Het partijapparaat bleef niettemin zwak (het werd 'op vele plaatsen met plakband aan elkaar ... gehouden'⁹), hetgeen in overeenstemming was met de traditionele liberale afkeer van een hechte partijorganisatie. De financiële misère bereikte echter niet meer de omvang die Stikker in zijn naïviteit had laten ontstaan bij de Partij van de Vrijheid. Financiële soberheid werd het kenmerk van de liberale formatie.

Dit blijkt ook uit het overzicht in tabel 1. Hierin zijn gegevens betreffende de inkomsten en uitgaven van het nationale partijsecretariaat van de VVD in Den Haag opgenomen. Deze gegevens, gebaseerd op de officiële financiële verslaglegging van de partij, zijn het resultaat van een herberekening van de oorspronkelijke cijfers ten behoeve van de vergelijking in de tijd. In de tabel zijn noch de financiële overdrachten aan de regionale en lokale partijverbanden, noch de inkomsten en uitgaven van verwante organisaties en partijperiodieken opgenomen. In de vermelde jaren vonden er geen verkiezingen plaats voor de Tweede Kamer. In 1960 echter hadden zeer onlangs verkiezingen voor de Tweede Kamer plaatsgevonden, hetgeen de tamelijk afwijkende cijfers voor dat jaar kan verklaren. Direct na dat verkiezingsjaar (1959) werden er relatief weinig uitgaven gedaan, behalve dan voor de salarissen van de permanente staf. Aan de krediet-zijde nam het percentage van de giften aanzienlijk af, waarschijnlijk omdat in 1959 al uitvoerig een beroep was gedaan op de goedgevigheid van de schenkers, toen de partij meer dan tien maal zoveel aan giften ontving als in 1960 (*f* 362.341, resp. *f* 33.253).

De traditioneel zwakke financiële basis van de VVD blijkt duidelijk uit de tabel. Zoals reeds opgemerkt, schommelden de kapitaal-reserves rond het nulpunt. Een dergelijke penibele financiële positie kan niet zonder meer als een algemeen kenmerk van politieke partijen worden beschouwd. Integendeel, de VVD nam ten tijde van de verzuiling juist een aparte positie in. Waar andere partijen functioneerden als het politieke centrum in een netwerk van verwante maatschappelijke organisaties, stond de liberale partij tamelijk geïsoleerd. Liberalen hadden zich steeds tegen de verzuiling van de samenleving verzet en, toen die onomkeerbaar leek, slechts schuchtere pogingen ondernomen

tabel 1.a: inkomsten en uitgaven van het nationaal partijsecretariaat van de VVD 1950-1987

uitgaven	1950		1955	
	f	%	f	%
salariskosten (bruto)	47.172	48	41.713	36
subsidies naar verwante org.	3.000	3	3.195	3
partijblad				
(netto kosten voor partij)	12.870	13	--	-
overig	35.502	36	71.511	61
totaal	98.544	100	116.419	100
dekking door contributies		23%		27%
<i>inkomsten</i>				
contributies (aandeel voor het partijsecretariaat)	23.039	40	29.864	43
speciale fondsenwerving (deel voor lopend budget)	6.040	10	100	0
giften	26.600	46	34.626	50
rente	1.442	3	--	-
overig	711	1	4.664	7
totaal	57.832	100	69.254	100
netto resultaat	40.712-		47.165-	
reserve (31 dec.)	117.143 +		28.234-	
ledental (31 dec.)	21.271		30.000 ±	

Bron: de berekeningen zijn gebaseerd op de financiële jaarverslagen van de VVD; alleen voor 1980 is een samenvatting van het financieel jaarverslag gebruikt.

om verwante liberale organisaties op te zetten. In dat laatste slaagden zij eigenlijk niet. De VVD bleef lange tijd het karakter houden van een politieke club van gelijkgezinden. Het permanente partijbureau was klein; het bedrag wat er omging eveneens. Vanaf 1970 begon de partij te groeien, zowel wat het aantal kiezers als wat het ledental betreft. Van de ontzuiling wist de weinig 'verzuilde' VVD, met enige vertragen, als geen andere partij te profiteren, vooral dankzij het populistische leiderschap van Wiegel. De partijfinanciën floreerden totdat de partij in het midden van de jaren tachtig een belangrijk deel van haar achterban en daarmee van haar inkomsten weer verloor.

tabel 1.b: inkomsten en uitgaven van het nationaal partijsecretariaat van de VVD 1950-1987

1960		1965		1970	
f	%	f	%	f	%
77.052	58	115.004	40	222.612	34
2.772	2	5.220	2	8.125	1
--				156.008	23
54.123	40	165.761	58	277.675	42
133.947	100	285.985	100	664.420	100
58%		33%		45%	
77.700	70	94.298	40	297.542	37
---		---	-	201.130	25
33.253	30	136.152	58	289.110	36
---	-	---	-	---	-
590	1	3.580	2	6.366	1
111.543	101	234.030	100	794.148	99
22.404-		51.955-		129.728 +	
3.069 +		134.025-		145.965-	
35.000 ±		30.000 ±		38.000 ±	

2.1 Uitgaven

Relatief gezien hielden de uitgaven voor de salarissen van de staf van het partijsecretariaat gelijke tred met het totaal bedrag aan uitgaven. De subsidies van de partij aan de verwante organisatie groeiden echter aanzienlijk na 1970. Dit moet vooral in verband gezien worden met de introductie van overheidssubsidies aan dit soort instellingen. Omdat het uit te keren bedrag aan overheidssubsidie afhangt van de omvang van de eigen inkomsten van verwante organisaties (tot een zeker maximum), begon de VVD geld te geven om hen zodoende van 'eigen inkomsten' te voorzien. De vormingsstichting van de VVD wordt zo vanaf 1975

tabel 1.c: inkomsten en uitgaven van het nationaal partijsecretariaat van de VVD 1950-1987

	1975		1980	
	f	%	f	%
<i>uitgaven</i>				
salariskosten (bruto)	499.997	39	845.000	40
subsidies naar verwante org. partyblad	82.572	7	150.000	7
(netto kosten voor partij)	102.230	8	170.000	8
overig	592.354	46	930.000	44
totaal	1.277.153	100	2.095.000	99
dekking door contributies	69%		69%	
 <i>inkomsten</i>				
contributies (aandeel voor het nat. partijsecretariaat)	881.484	65	1.444.000	74
speciale fondsenwerving (deel voor lopende budget)	162.974	12	163.000	8
giften	237.971	18	39.000	2
rente	35.249	3	143.000	7
overig	32.913	2	164.000	8
totaal	1.350.592	100	1.957.000	99
 netto resultaat	73.439 +		138.000-	
reserve (31 dec.)	323.360 +		186.000 +	
 ledental (31. dec.)	82.831		85.881	

gefinancierd. In feite werd deze stichting in dat jaar opgericht om te kunnen profiteren van de op dat moment beschikbaar komende overheidssubsidie voor vormingswerk.

In de jaren tachtig begon de partij ook haar wetenschappelijk instituut op meer structurele wijze geldelijk te ondersteunen. Voor een dergelijk instituut bestond er al sinds 1970 overheidssubsidie, maar de in 1954 opgerichte en formeel zelfstandige Prof. Mr. B.M. Teldersstichting was lange tijd in staat gebleken elders voldoende fondsen te verkrijgen, met name vanuit ondernemerskringen. De reductie van de overheidssubsidie in het begin van de jaren tachtig werd opgevangen door een grotere inspanning van de partij, die toen nog profiteerde van de ledenaanwas. In 1982 schonk de VVD haar wetenschappelijk instituut f 28.000; in 1987 was dit opgelopen tot f 140.000, vergeleken met andere partijen nog steeds erg weinig.¹⁰ Begrotingstekorten noopten de VVD dit bedrag in 1988 en 1989 weer te verminderen tot f 100.000 resp. f 75.000.

tabel 1.d: inkomsten en uitgaven van het nationaal partijsecretariaat van de VVD 1950-1987

1985		1987	
f	%	f	%
934.023	36	943.093	33
421.717	16	435.063	15
90.153	4	36.217-	(1)
1.148.812	44	1.532.862	53
2.594.705	100	2.874.801	101
57%		49%	
1.468.562	57	1.411.832	63
586.416	23	321.577	14
330.736	13	392.746	17
76.258	3	16.679	1
134.131	5	116.562	5
2.596.103	101	2.259.396	100
1.398 +		615.405-	
526.296		107.921-	
86.821		76.282	

Omdat ook de maximaal te claimen overheidssubsidie door de electorale verliezen van de partij verminderde, is de financiële armslag van de Teldersstichting wel erg beperkt geworden, tenzij men er inmiddels in geslaagd is elders (bijvoorbeeld opnieuw in het bedrijfsleven) compensatie te vinden.

De groei van de subsidies van de VVD aan verwante organisaties na 1975, zoals die uit tabel 1 blijkt, sproot ook voort uit de aanzienlijke toename van fondsen ten behoeve van de Organisatie Vrouwen in de VVD. In 1975 werd f 10.000 geschonken, in 1984 was dit f 133.000. Daarna ging dit bedrag fors terug: f 100.000 in 1987; f 30.000 in 1988. Voor 1989 was f 65.000 begroot.

Voor 1989 had de VVD in totaal f 468.500 aan subsidies voor verwante organisaties in haar begroting opgenomen, waarvan het leeuwedeel bestemd was voor het vormingsinstituut, de Haya van Somerenstichting

(f 299.000).

Alles bij elkaar genomen, nam de financiële steun van de VVD aan de gelieerde instellingen toe van 1 à 3% vóór de jaren zeventig tot circa 15% in de jaren tachtig. Niettemin blijft het erg moeilijk om op basis van deze cijfers de mate van verandering in activiteiten van de partij te meten. Betekenen deze gegevens dat de partij - relatief gezien - meer dan vroeger overtuigd is van de noodzaak van wetenschappelijke, vormende en emancipatorische activiteiten? Bij de VVD, die tot de jaren zeventig een tamelijk onderontwikkelde partijorganisatie had, lijkt dit inderdaad het geval te zijn. Maar het verschijnsel van de toegenomen subsidies van de VVD aan verwante instellingen moet, zoals reeds gezegd, tot op zekere hoogte ook worden toegeschreven aan de specifieke vereisten van het systeem van doeluitkeringen door de overheid. Verschillende partijactiviteiten, die vroeger binnen het kader van de nationale partijorganisatie plaatsvonden, werden overgeheveld naar speciale stichtingen, zodra deze stichtingen overheidssubsidie konden claimen. Dit geldt voor alle partijen en onderstreept nog eens het kunstmatige karakter van het onderscheid tussen de partij zelf en de formeel onafhankelijke, maar in de praktijk nauw verbonden stichtingen.

2.2 Inkomsten

Wanneer we naar de inkomsten van de VVD kijken, kunnen we een groeiende afhankelijkheid van contributiegelden waarnemen. Terwijl in 1950 23% van de uitgaven werd gedekt door de jaarlijkse afdracht van lidmaatschapsgelden, steeg dit percentage vervolgens tot 69% in de tweede helft van de jaren zeventig. In dit opzicht voegde de VVD zich bij de groep van 'massa-partijen', zoals gedefinieerd door Duverger, die als één van de kenmerken van dit type partijen de financiële afhankelijkheid van een massale (leden)aanhang noemde.¹¹ Recentelijk echter is dit aandeel weer gedaald tot 57% in 1985 en 44% in 1988. Net als bij de meeste andere partijen ontwikkelt de VVD zich op dit punt weer in de richting van een kaderpartij, al zal de organisatiestructuur de karakteristieken van een massapartij wel behouden. Bovendien is de VVD niet voornemens zich neer te leggen bij de relatief lage contributieinkomsten. Een verhoging van de gemiddelde contributie plus een aanzienlijke inkrimping van met name het personeelsbestand moesten volgens de begroting voor 1989 het 'dekkingspercentage' op ruim 80% brengen. Dit zou dan meteen het hoogste percentage in de geschiedenis van de VVD-financiën betekenen, hetgeen wel erg optimistisch klinkt. Indien dit niet lukt, zal de partij naar andere middelen moeten uitzien, want veel meer bezuinigingen lijken zonder aantasting van het partijapparaat nauwelijks realiseerbaar. Een mogelijkheid is dat partijleden naast hun contributie de partij nog meer geld schenken. De laatste twee

decennia zijn speciale fondsenwerfacties onder de leden (zogenoemde 'tientjesacties' of 'financiële acties') gemeengoed geworden. Partijleden worden daarbij opgeroepen de partij kleine extra bedragen te schenken, hetgeen door het relatief lage contributiegemiddelde (f 58 in 1987) en de afwezigheid van grote ledenaanhang onder de laagste inkomensklassen toch enig succes zou moeten opleveren.¹² Soms hadden deze acties inderdaad het beoogde gevolg: in 1970 waren zij goed voor 25% van het totale inkomen van de landelijke partij; in 1985 voor 23%. Maar voor de rekenmeesters van de VVD vormen zij een tamelijk onbetrouwbare bron van inkomsten. In 1987 had men op f 710.000 gerekend, terwijl nog niet eens de helft werkelijk binnenkwam. Een jaar later stelde men de verwachting bij, maar ook toen werd minder ontvangen dan gepland (f 235.000 in plaats van f 300.000). Indien men de opbrengst van de financiële actie in 1987 zou optellen bij de totale inkomsten uit contributiegelden, zou de gemiddelde 'contributie' f 63 bedragen, nog steeds minder dan bij de PvdA, die toen een reël gemiddelde had van f 85 (het CDA: f 47). Het besluit om de contributie te verhogen lijkt daarom een juiste keuze te zijn geweest. De meeste leden van de VVD kunnen zich een hoger bedrag veroorloven en zijn wellicht blij niet steeds weer opnieuw lastig gevallen te worden met een bedelactie vanuit de partij, hoe 'liberaal' deze wijze van inkomstenwerving ook moge zijn.

Een andere manier om te partij voor faillissement te behoeden zou een verhoging van de inkomsten vanuit ondernemerskringen zijn. Hieronder zal worden aangestipt dat iets dergelijks niet gewenst lijkt. Bovendien is het ook niet erg waarschijnlijk, gezien de grote terughoudendheid die het bedrijfsleven zelf hierin betracht. Zelfs een partij als de VVD, die ideologisch het 'marktdenken' zeer na staat, hoeft niet te rekenen op uitgebreide financiële steun uit die hoek. Traditionele 'verzuilde' banden met het bedrijfsleven heeft de VVD nooit gehad; het kwam neer op persoonlijke contacten, zoals Stikker al bewees bij de oprichting van de VVD. Deze contacten zijn er veelvuldig geweest,¹³ maar namen de zorgen van de penningmeesters niet zonder meer weg. Sinds de massale instelling van ondernemingsraden in de jaren zeventig lijken ondernemers nog minder dan voorheen geneigd hun bedrijf openlijk ten overstaan van hun werknemers te liëren aan een bepaalde partij. Dit leidde echter meestal niet tot een verdeling van de beschikbare middelen over verschillende partijen, maar juist tot het dichtdraaien van die geldkraan. Bovendien, en waarschijnlijk is dat belangrijker, staan de ondernemerswereld kennelijk andere kanalen open om het overheidsbeleid te beïnvloeden dan via de organisaties van politieke partijen (waarbij te denken valt aan allerlei vormen van tripartite overleg en aan de rechtstreekse contacten met bepaalde ministeries).¹⁴

In ieder geval dient het beeld van de VVD als 'ondernemerspartij' wat betreft de partijfinanciering verworpen te worden. Dit betekent, zoals gezegd, niet dat contacten met de zakenwereld onbekend waren en zijn. Zeker tot 1978 organiseerde de VVD jaarlijks een banket voor leidinggevende personen uit het bedrijfsleven, waarbij ook alle eventuele ministers, de fractieleiders in de Eerste en Tweede Kamer en het partijbestuur aanwezig waren. En de aanzienlijke gift die de VVD in 1987 van de door prominente partijleden bestuurde Dresselhuysstichting ontving (f 320.000 - zie tabel 1) bestaat mogelijk uit donaties van de zakenwereld via een omweg.¹⁵

3. Slotopmerking

Aan het begin van deze eeuw schreef Max Weber al: "Die Parteifinzen sind ... aus begrifflichen Gründen das wenigst durchsichtige Kapitel der Parteigeschichte und doch eines ihrer wichtigsten".¹⁶ Een vergelijking van financiële verslagen van een partij over een langere periode leidt niet tot een perfect inzicht in alle geldstromen van, naar en binnen partijen. Daarvoor zijn ook die verslagen te globaal. Maar zij kan er toe bijdragen al te simpele voorstellingen van zaken te weerleggen: de door tegenstanders soms als 'partij van de rijken' gekenschetste VVD is zeker geen 'rijke partij' en is dat nooit geweest. Een vergelijking met andere partijen, zoals bijvoorbeeld de KVP of de PvdA, zou dit beeld verder kunnen nuanceren. Een 'financiële geschiedschrijving' van de verschillende partijen is gewenst. Zij zou wel eens tot verrassende inzichten kunnen leiden en in ieder geval tot een beter begrip van het functioneren van partijen. Wie de geldstromen waar kan nemen, heeft immers een uitstekende uitgangspunt om ook machtstructuren, maatschappelijke netwerken en afhankelijkheidsposities in kaart te brengen of te preciseren. De benarde financiële positie van de VVD is, zo blijkt uit deze historische exercitie, bijna structureel. De vraag is of zij in een periode van sterk afnemende participatie van burgers in partijen nog langer verantwoord is. Maar deze vraag geldt niet alleen de VVD, zij raakt alle partijen.

De penibele situatie van de financiën van partijen maakt het vraagstuk van overheidssubsidiëring actueel. Gebrekkig functionerende partijen zijn slecht voor de werking van de parlementaire democratie zoals we die nu kennen. De overheid heeft hier een zekere verantwoordelijkheid, al was het maar om te voorkomen dat partijen zich, veel meer dan tot nog toe gebruikelijk is, gaan wenden tot andere financieringsbronnen - zoals het bedrijfsleven -, waardoor het beginsel van gelijkheid van kansen voor partijen in het geding komt omdat sommige partijen daar nu eenmaal meer populariteit genieten dan andere. Anderzijds is een grote

en eenzijdige afhankelijkheid van de overheid evenmin gewenst. In een komend debat zou men de staatsrechtelijke en financiële positie van partijen grondig moeten bespreken, alvorens over te gaan tot de mijns inziens onvermijdelijke, maar - gezien de belangrijke rol van partijen in het proces van politieke wilsvorming - ook gerechtvaardigde verhoging van overheidssubsidie aan partijen.¹⁷

noten

1. *Handelingen Tweede Kamer*, no. 19.508.
2. Voor een vergelijking met de partijfinanciën van de PvdA en het CDA zie: R.A. Koole, "Political Parties Going Dutch: Party Finance In The Netherlands", in: *Acta Politica*, 1990, no. 1.
3. Zie voor een overzicht van de ontwikkeling van de ledentallen: R.A. Koole en G. Voerman, "Het lidmaatschap van politieke partijen na1945", in: *Jaarboek 1985 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1986, pp. 115-176.
4. *CDActueel*, jgr. 9 (1989), no. 5 (18 maart), p. 23. Op het moment van schrijven van dit artikel was de preciese stellingname van de VVD in de speciale werkgroep van de grotere politieke partijen, die in februari 1990 gevormd werd om de minister van binnenlandse zaken een voorstel te presenteren met betrekking tot directe overheidssubsidie aan politieke partijen, nog niet bekend (zie o.a. *De Volkskrant*, 15 februari 1990).
5. *Financieel Verslag VVD*, 1988.
6. Zie o.a. *Trouw*, 17 januari 1989.
7. Voor een uitvoeriger beschrijving zie R.A. Koole "Partijfinanciën en bedrijfsleven: de giften vanuit ondernemerskringen aan de Partij van de Vrijheid 1946-1948" in: *Jaarboek 1984 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1985, pp. 108-125.
8. Ruud Koole, Paul Lucardie en Gerrit Voerman, *40 jaar Vrij en Verenigd: geschiedenis van de VVD-partijorganisatie*, Houten, 1988, met name hoofdstuk 2: 'De oprichting van de VVD'.
9. *Ibid.*, p. 79.
10. In 1987 ontving de Wiardi Beckmanstichting, inclusief het onder haar vallende Centrum voor Lokaal Bestuur, f 905.000 van de PvdA; het Wetenschappelijk Instituut ontving f 495.000 van het CDA.
11. Maurice Duverger, *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, London, 1954; zie ook Hans Daalder en Ruud Koole, 'Liberal Parties in the Netherlands', in: Emil Kirchner (ed.), *Liberal Parties in Western Europe*, Cambridge, 1988, pp. 151-177.
12. Zie voor de sociale samenstelling van het ledenbestand van de VVD: Ruud Koole e.a. *op.cit.*, pp. 215-217; en : M.L. Zielenka-Goei en R. Hillebrand, "De achterban van parlementariërs: kiezers en partijleden"

- in: *Jaarboek 1987 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1988, pp. 116-137.
13. Vgl. A.P.M. Lucardie, "Van ondernemerspartij tot volkspartij? De VVD en haar verhouding tot de werkgeversorganisaties CSWV en VNO", in: *Jaarboek 1986 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1987, pp. 151-169.
14. Zie o.a. J.G.A. van Mierlo, *Pressiegroepen in de Nederlandse Politiek*, Stichting Maatschappij en Onderneming, 1988; en V.P. Kouwenhoven, "Hoe lobbyt het bedrijfsleven in de politiek?", in: *Namens*, 1 (1986), no. 7 (nov.), pp. 377-379.
15. Zie ook R.A. Koole, "Political Parties Going Dutch: Party Finance In The Netherlands", in: *Acta Politica*. 1990, no. 1.
16. M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen, 1925, p. 169.
17. De vraagstukken die in een dergelijk debat aan de orde zouden moeten komen heb ik aangegeven in de bijdrage, genoemd in noot 2.